

DOI: 10.46340/ephd.2020.6.1.28

Андрій Павлюченко*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна*

ФІЛОСОФІЯ МАКСА ШТІРНЕРА І СУЧАСНИЙ АНАРХІЗМ

Andrii PavliuchenkoORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7832-7298>*Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine*

MAX STIRNER'S PHILOSOPHY AND MODERN ANARCHISM

This article is about the ideological sources of anarchism that began with Max Stirner's work «The One and His Property». Anarchism, according to its contemporary theorists, has become the "heart" of the revolutionary ideology of modernity, a source of ideas and inspiration. Modern philosophy is actively seeking new approaches to understanding "anarchy" as the subject of philosophical reflection. The article deals with the relevance of M. Stirner's ideas in these conditions. With a lack of academic interest in his heritage, there is a growing interest in his philosophy. A meaningful cultural context of the late 20 – early 21 centuries is favorable for unlocking the creative potential of the ideological heritage of the forerunner of European anarchism, in whose work anarchism found a form of a complete theory.

Keywords: anarchism, Max Stirner, individuality, postanarchism, individualism, critical criticism, negative freedom.

Постановка проблеми. Дана стаття присвячена надзвичайно актуальній темі. У зв'язку з активізацією протестних рухів, в тому числі, спрямованих на боротьбу з всевладдям держави, поширенням ідеології антиглобалізму зростає теоретичний інтерес до анархізму. В рамках оголошеного анархістського повороту анархізм в його поновленому вигляді маніфестується як підґрунтя радикальної політики останніх часів. В умовах активізації інтересу до анархістського світогляду¹ закономірно і правомірно звернення до його ідейних витоків.

У тій «величезній історіографії»², яку має анархізм як тип політичної свідомості і велика самостійна соціально-політична течія, відчувається брак досліджень, присвячених філософії Макса Штірнера – мислителя, якого прийнято вважати основоположником теорії анархізму. При дефіциті академічного інтересу до його спадщини зростає практичний інтерес до його філософії. У статті з'ясовується, як прочитують сучасні автори (інтелектуали, філософи, політики, активісти) його ідеї. Змістовний культурний контекст кінця ХХ-початку ХХІ ст. є сприятливим для ренесансу анархістської ідеології Штірнера. Однак, щоб зрозуміти реальну суть цієї філософської і соціально-політичної позиції, необхідно об'єктивно та неупереджено дослідити, оцінити ідеї теоретика анархізму в їх справжньому, неспотвореному вигляді, налагодити діалог з філософською традицією середини ХІХ ст.

Аналіз досліджень та публікацій. Анархізм завжди привертав дослідницький інтерес, що втілювалося в знанні соціальної бази анархістських ідей, їх світоглядних передумов, основних етапів розвитку³. Разом з тим етатизм – антипод і вічний супутник (двійник) анархізму – надав набагато більший вплив на пізнання суспільством світу політики, його вплив в історії політичної думки

¹ Blumenfeld, J., Bottici, C., Critchley, S. (eds.) (2013). *The Anarchist Turn*. London: Pluto Press; Bray, M. (2013). *Translating Anarchy: The Anarchism of Occupy Wall Street*. Winchester, UK: Zero Books.

² Мамут, Л. С. (1989). *Етатизм и анархизм как типы политического сознания (домарксистский период)*. Москва: Наука, 8.

³ Simmons, A. J. (1996). *Philosophical Anarchism*. Lanham, Maryland; Kinna, R. (ed.) (2014). *The Bloomsbury Companion to Anarchism*. New York: Bloomsbury Academic.

набагато перевершує анархістський тип свідомості. У вітчизняній літературі радянського періоду в аналізі філософії анархізму дослідники спиралися на марксистсько-ленінську критику анархізму. «Традиційно з анархістським типом політичної свідомості асоціювалося перекручене відображення політичної дійсності, щось деструктивне, що заважає осягнення істин світу політики»¹. У «Німецькій ідеології» в розділі «Святий Макс» К. Маркс дав критику штірнеровських конструкцій (антропологічних та історичних) і дорікав Штірнера в абстрактному мисленні і у смертвнні філософії². Маркс доводив, що Штірнер був радикальним ідеологом буржуазного суспільства як суспільства «роз'єднаних одиниць». У марксистській літературі фігурував образ Штірнера як дрібнобуржуазного обивателя, якого капіталістичні порядки вибивають зі звичної колії і протиставляють решті світу. У пострадянський період автори прагнуть до об'єктивності, до виявлення внутрішньої логіки анархістського вчення³.

Аналіз літератури за темою статті⁴ показав необхідність і справжню актуальність серйозного вивчення теорії анархізму, її витоків і її впливу на сучасний анархізм.

Мета статті полягає в обґрунтуванні тези про зростання інтересу до ідей Штірнера протягом ХХ століття і новий виток інтересу до його спадщини в постанархізму ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Неокантіанець В. Віндельбанд в своїх лекціях 1908 року про роль філософії в німецькому духовному житті ХІХ ст., які були прочитані в Вільному німецькому інституті у Франкфурті-на-Майні, дав досить загальну характеристику різноманітності релігійних, політичних і соціальних рухів, які розвивали у своїй теорії окремі моменти гегельянства. Він назвав книгу Штірнера «Єдиний ...» «дивною книгою, щодо якої толком не знали і не знають, чи лежала в цій останній парадоксальності серйозна думка, чи вона повинна була тільки служити пародією на критику ... критики будь-якої критики»⁵. Розпався «діалектичний зв'язок всіх життєвих сфер, якому навчала система Гегеля»⁶.

Розгляд ідей Штірнера в контексті младогегельянства – досить стійка дослідницька стратегія⁷. Так, К. Лєвіт в своїй монографії про розвиток німецької філософії після Гегеля оцінює книгу Штірнера не як «анархічний продукт дивного оригіналу», а як «крайній наслідок з всесвітньо-історичної конструкції Гегеля, яку вона – алегорично спотворюючи – точно повторює»⁸. Він цілком виконав заповіт Гегеля, «щоб кожен на своєму місці прагнув зрозуміти дух часу і зробити його явним»⁹. Ф. Коплстон в своїй історико-філософській роботі «Від Фіхте до Ніцше» приділяє увагу штірнеровській філософії Я. Младогегельянці у нього – радикальні представники лівого крила, яких цікавила не стільки інтерпретація Гегеля, скільки використання деяких з його ідей для перетворення метафізичного ідеалізму в щось зовсім інше¹⁰. Штірнера він називає «дуже ексцентричний філософ»¹¹. Філософія Штірнера є стадією революційного руху проти метафізичного ідеалізму. Надмірна увага до універсального в німецькому ідеалізмі призвела до такої своєрідної номіналістичної реакції. «Здорове акцентування унікальності індивідуального Я поєднується

¹ Мамут, Л. С. (1989). *Этатизм и анархизм как типы политического сознания (домарксистский период)*. Москва: Наука, 101.

² Маркс, К., Энгельс, Ф. (1955). *Немецкая идеология*. Москва: Политиздат, 3, 103-452.

³ Рахманинова, М. Д. (2013). Кропоткин и Штирнер: современность как точка встречи полюсов анархизма // *Вопросы философии*, 4, 99-112.

⁴ Carroll, J. (1974). *Break-Out from the Crystal Palace – The Anarcho-Psychological Critique: Stirner, Nietzsche, Dostoevsky*. London: Routledge & Kegan Paul; Ritter, A. (1980). *Anarchism: A Theoretical Analysis*. Cambridge, UK: Cambridge University Press; Cohn, J. (2015). *Underground Passages: Anarchist Resistance Culture, 1848-2011*. Oakland, CA: AK Press; McLaughlin, P. (2016). *Anarchism and Authority: A Philosophical Introduction to Classical Anarchism*. New York: Routledge; Jun, N. (ed.) (2017). *Brill's Companion to Anarchism and Philosophy*. Leiden: Brill Academic; McLaughlin, P. (2016). *Anarchism and Authority: A Philosophical Introduction to Classical Anarchism*. New York: Routledge.

⁵ Виндельбанд, В. (1993). *Философия в немецкой духовной жизни XIX столетия*. Москва: Наука, 44.

⁶ Там само.

⁷ Лєвіт, К. (2002). *От Гегеля к Ницше. Революционный перелом в мышлении XIX века*. СПб.: Владимир Даль; Малинин, В. А., Шинкарук, В. И. (1983). *Левое гегельянство: Критический анализ*. Киев.

⁸ Лєвіт, К. (2002). *От Гегеля к Ницше. Революционный перелом в мышлении XIX века*. СПб.: Владимир Даль, 223.

⁹ Там само.

¹⁰ Коплстон, Ф. (2004). *От Фихте до Ницше*. Москва: Республика, 333.

¹¹ Там само, 343.

з фантастичною філософією егоїзму»¹. Протест проти перебільшення прийняв форму перебільшення в протилежному напрямку.

Його ідеї не гармоніювали з *Zeitgeist* – така в цілому академічна оцінка, винесена в першій половині ХХ століття з приводу філософії Штірнера. Швидше за все, йому не могли пробачити заперечення будь-якого авторитету (на цій підставі Дональд Макінтош відокремлює Штірнера від анархізму і називає нігілістом²). Анархізм ворожий будь-якої державної влади, і тому піддається осміянню з її боку. Повне неприйняття не тільки політичної влади (управління людей людьми), але будь-якого авторитету і навіть моральності робило Штірнера маргіналом. Його згадують тільки як ексцентричного мислителя, не заглиблюючись в деталі його філософії, яка, мовляв, не має великого значення. Однак «протест вільного індивіда проти всепожираючого загального»³, що лежить в її основі, поступово завойовує повагу.

Простежимо, як змінювалося ставлення до філософії Штірнера і формувався стійкий інтерес до неї. Ми часто чули раніше, що Штірнеру не вдалося піднятися над своїм часом, він залишився в полоні приватного егоїзму буржуазного суспільства. «Тому він абсолютизує приватну людину і приватну власність до «категорії» єдиного і власності»⁴. Насправді Штірнер передбачив ніцшеанську критику німецького духу і принципів німецької освіти: система загальної освіти перетворює високоосвічених людей в односторонньо освічених, а з реалістично освічених вийшли безідейні практики. Сутність освіти повинна померти, щоб воскреснути в якості «волі». Знання знову має стати «простим і безпосереднім», породжувати себе в кожній дії в якості пориву і волі. «Тоді воно вже не є якимось зовнішнім знанням-володінням, а стає особистим знанням, яке збігається з самим собою»⁵. Знання збирається в невидимій точці Я, щоб вирватися з неї в якості волі. Таке перетворення знання можливо тільки якщо воно не прикріплюється до об'єктів, а стає знанням про самого себе або самосвідомістю духу. Тоді воно перетворюється в порив, в інстинкт духу, в несвідоме знання, в миттєве знання, здатне миттєво визначити дії людини. Подібне миттєве і живе знання тепер називають «екзистенційним», оскільки в ньому знімається вся відчужена освіта, а світ концентрується в тому чи іншому Я⁶.

Сперечаючись з діалектикою Гегеля, Штірнер доводить, що відчуження продуктів людського духу (і їх перетворення в абстракції, поняття, примари) відбувається в силу людської слабкості – слабовілля, конформізму, відсутності розуму. «Антропологічний поворот» у філософії, пов'язаний з Л. Фейєрбахом, так зване відкриття людини після «смерті Бога», він відкидає, оскільки бачить в ньому лише зведення людини до «вищої суті», приписування йому «вищої мети», «сутності», «сенсу»⁷. Все це лише відчуження. Штірнер виразно промовив, що сучасне людство втратило свою людяність (мова йде про європейський контекст), покладаючи вину за це на християнський гуманізм. Філософ хотів розірвати порочне коло, в якому Бог посилав до людини, а людина – до Бога. Антихристиянські погляди Штірнера вплинули на Ніцше, в цілому младегегельянська проблема «сутності людини» еволюціонувала в ніцшеанські уявлення про «надлюдину». Істотний вплив філософія анархізму на Заході в ХХ столітті зробила на такі філософські та художні течії, як екзистенціалізм, Франкфуртська школа, постструктуралізм, синергетика, сюрреалізм, ситуаціонізм і ін.

Лідерство етатистської свідомості сьогодні сильно оскаржується в силу змінених світоглядних і методологічних чинників. Послідовний інтерес анархізму до ряду важливих тем, витіснених етатизмом на периферію, викликає все більшу повагу. Йдеться про політичне відчуження, антигуманну сутність держави, складні стосунки природи і суспільства, людську волю.

Доцільно ставити питання про гносеологічну роль заперечення, яке визначає специфіку анархізму як особливого ціннісно-сміслового нормативу політичного мислення. Заперечення означає в пізнанні не менш, ніж твердження. І людському розуму пристало однаково ставитися як до позитивних, так і до негативних доводів (Ф. Бекон). Останнім часом намічається тенденція розуміння анархізму як теорії свободи, як філософії загальнолюдського прагнення до свободи.

¹ Коплстон, Ф. (2004). *От Фихте до Ницше*. Москва: Республика, 345.

² McIntoch, D. Pennock, J. R., Chapman, J. W. (ed.) (1978). *The dimensions of anarchism. Anarchism*. N. Y., 259.

³ Коплстон, Ф. (2004). *От Фихте до Ницше*. Москва: Республика, 345.

⁴ Лёвит, К. (2002). *От Гегеля к Ницше. Революционный перелом в мышлении XIX века*. СПб.: Владимир Даль, 226.

⁵ Там само, 480.

⁶ Там само.

⁷ Штірнер, М. (2018). *Единственный и его собственность*. Москва: РИПОЛ классик, 87.

Державі-експлуатору протиставляється режим свободи, коли управління перестає бути діяльністю зовнішніх людини і чужих їй сил, стає справою кожного. Розуміння анархії як самоврядування – це те, що робить анархізм близьким сучасності.

В публіцистичній і науковій літературі спостерігається звільнення від надмірної ідеологізації поняття «анархізм», завдяки якій усе з ним пов'язане вживається як синонім «хаосу». Спотворення смислового значення терміна «анархізм» і придбання їм негативного навантаження в останні два десятиліття осмислено і усвідомлено, що анархія – необхідний елемент функціонування суспільного організму. Анархія – противага, яка не дозволить державній машині задавити свободу. Сьогодні на анархізм Штірнера дивляться як на продуктивну переоцінку цінностей, в ході якої замість старих цінностей пропонувалися цінності не менш важливі: вони припускали глобалізацію моральних установок, відхід від вузьконаціональних або релігійних моральних норм. Проблема визначення філософського анархізму поставлена в роботах О.А. Єжової, яка не задоволена існуючими в енциклопедичних словниках визначеннями анархізму, які зводять його до ідеології або суспільно-політичній практиці. У своєму авторському визначенні Єжова компенсує відсутність в них філософської основи анархізму: філософський анархізм – це «система ідей про абсолютно вільну особистість, її місце і роль в суспільстві без влади»¹. Дане визначення підкреслює саме філософський аспект анархізму як складного напрямку громадської думки, його сутнісні ідеї і базові цінності. На відміну від лібералізму, який також ставить питання особистості, суспільства, влади, філософський анархізм розуміє свободу як абсолютну, а устрій суспільства як безвладний. Ж. Препозье вважає анархізм особливим способом буття в світі і прагне встановити, який тип особистості повертає до сприйняття ідей анархізму². На його думку, анархістом може стати людина, яка глибоко відчуває несправедливість і вірить в право кожного індивіда на боротьбу за свободу. Якщо Гегель визначав істину як конкретну загальність, то для анархіста істина – це прояв індивідуальності. Індивід, на переконання Штірнера, повинен шукати не соціальну, а свою власну свободу, оскільки за кожним соціальним феноменом ховаються егоїстичні інтереси окремих осіб.

У Штірнера вельми складне уявлення про свободу. З одного боку, він стверджує, що необмежена свобода – недосяжний ідеал, тому що ми наділені необхідними потребами та живемо в державі і суспільстві, а «прагнення до свободи як до чогось абсолютного, за що варто заплатити будь-яку ціну, позбавило нас нашої своєрідності; воно створило самозречення, самозаперечення»³. Але з іншого боку, він пише: «Звільнися, наскільки можеш»⁴. Ця мета досягається за опорою на досконалий ідеал себе: «я єсь Я, а не тільки людина»⁵. У відповідь пролунала відома марксистська теза з «Німецької ідеології»: завоювання людьми свободи завжди диктується не ідеалом людини, а існуючими продуктивними силами⁶. Філософія Я Штірнера хоча і ігнорує економічний матеріалізм, але мислить з Марксом схожим чином. Можна погодитися з К. Льовітом, що побудови Маркса, Штірнера і К'єркегора – це закономірний результат розвитку інтенцій німецької класичної філософії, яку правильніше було б назвати німецька критична філософія. Вдалим самовизначенням цих інтенцій є вираз «критична критика» – подвоєна, радикальна критика всіх забобонів заради справедливості і людської гідності. Філософія Штірнера демонструє явне зміщення інтересу від епістемологічної проблематики до антропології. Він скасовує «критичне» протиставлення між емпіричним і універсальним (трансцендентальним) суб'єктом, між емпіричної сприйнятливостю і трансцендентальним законом, що є обов'язковою основою будь-якої посткантіанської (сучасної) думки. Незважаючи на незгоду з младогегельянцями за багатьма пунктами («розташовуючи мізерними коштами, вони висувають непомірні домагання і принижують понятійну діалектику Гегеля до рівня риторичного стилістичного прийому»⁷), Льовіт все ж визнає, що «в той же час вони були відчайдушно чесними людьми, пожертвували своїм фактичним існуванням заради того, що вони

¹ Єжова, Е. А. (2004). Духовные истоки философского анархизма, этапы его развития и проблема определения. *Вестник МГТУ*, 7, 2, 223.

² Preposiet, J. (2002). *Histoire de l'anarchisme*. Paris: Editions Tallandier.

³ Штірнер, М. (2018). *Единственный и его собственность*. Москва: РИПОЛ классик, 198, 380-381.

⁴ Там само, 183.

⁵ Там само.

⁶ Маркс, К., Энгельс, Ф. (1955). *Немецкая идеология. Собрание сочинений*. Москва: Политиздат, 3, 433.

⁷ Льовіт, К. (2002). *От Гегеля к Ницше. Революционный перелом в мышлении XIX века*. СПб.: Владимир Даль, 172.

хотіли здійснити»¹. Ми можемо також додати, що думка Штірнера не розриває з німецької критичної філософією, яка ставить мислення в залежність від суб'єкта, що конституює.

Він тільки відкидає думку Гегеля, який зрівнює в «Основні лінії філософії права» («Grundlinien der Philosophie des Rechts») (1821) розумність («Vernunft») і державність: «Гегель проникливіше, ніж інші філософи до нього, усвідомив, що поза і крім державного устрою суспільства раціональність як можливість, відкрита всякому я-суб'єкту, не може бути легітимізована². Штірнер виступив проти одержавлення морального життя, дисциплінування розуму і критики «негативної свободи», яка нібито автономізує суб'єкта і небезпечна для суспільного блага.

Помилки всієї попередньої філософії кореняться, за Штірнером, в використанні нею абстрактної концепції людини, за допомогою якої встановлюється одноманітність серед людей. Якщо перевести основну думку Штірнера на сучасну мову, виявиться, що він захищав «негативну свободу» або суб'єктність людини, її суть, а саме: здатність кожного індивіда домагатися своїх раціональних устремлень без зовнішніх перешкод. Штірнер виступав за визнання і зміцнення цього індивідуального початку, спираючись на який люди зможуть захистити себе від несправедливості, визначитися з цілями і змістом життя. Сьогодні індивідуальність і відмінність стають визнаними буттєвими характеристиками людського існування. Індивідуальність як унікальність, неповторність, відмінність, сингулярність стає для філософії найважливішою характеристикою буття взагалі³.

Для цілісного розуміння анархічної свідомості, його філософії і еволюції слід визнати важливим вираз «класичний анархізм», що використовується в літературі стосовно до навчань теоретиків анархізму XIX – початку XX ст. За допомогою цього поняття хочуть підкреслити певну внутрішню єдність комплексу ідей і вчень епохи утвердження і розвитку індустріального суспільства (до тоталітаризму, світових війн і соціалістичних держав XX ст.). Період з початку XX ст. до наших днів – час формування посткласичного анархізму. Російський дослідник П.В. Рябов зазначає, що посткласичний (тобто «пост-Кропоткинський» в його розумінні) анархізм в Росії спирається в тому числі на ідеї Штірнера⁴. На рубежі XX – XXI ст. активно формується постанархізм, який не представляє собою єдиного напрямку і навіть відкидає ідею себе як послідовного набору доктрин і вірувань. Крім того, на думку його прихильників, він кардинально відрізняється від «класики». Наведемо приклади рецепції ідей Штірнера в ході формування постанархізму.

Анархізм сьогодні не являє собою єдиної політичної доктрини. Це велика сім'я однодумців, яких об'єднує ворожість по відношенню до невідконтрольної владі, недовіра до ієрархії і оптимістична віра в здатність простих людей контролювати своє життя і організувати соціальні відносини на основі свободи, рівності і солідарності⁵. На даний момент філософське дослідження анархізму в основному проводиться на Заході такими філософами як Саймон Крічлі, Тодд Меєм, Боб Блек, Сол Ньюмен, Джейсон Адамс, Хакім Бей, Мішель Онфре і Девід Гребер. Для них характерно постійне звернення до робіт класиків анархізму і полеміка з ними. Для аналізу анархізму сучасні дослідники користуються інструментарієм філософії Мішеля Фуко, Жака Дерріда, Жюльєн Дельоза і Фелікса Гваттарі, Жака Лакана, Джудіт Батлер і Жана-Франсуа Ліотара. Роботи радикальної постструктуралістської думки вважаються важливими для актуалізації анархістської теорії в XXI столітті і в них знаходять «анархістські елементи». Зауважимо, що намітився перехід від однобокого інтересу до історії анархізму або біографій його засновників до еволюції «анархістської філософії».

Пильний інтерес викликає книга Штірнера «Єдиний і його власність», яка вважається кодексом індивідуалістичного анархізму. Її згадав в одній зі своїх лекцій по «герменевтиці суб'єкта» (1982) Мішель Фуко, помітивши, що Штірнер, як і він сам, займався «естетикою існування», яку треба розглядати в зв'язку з практиками свободи. Фуко солідарний з Штірнером в тому, що «Я» важливіше за свободу. Себе Фуко називав «лівим анархістом», про нього писали, що він «гносеологічний анархіст»⁶.

¹ Там само, 173.

² Смирнов, И. П. (1999). *Человек человеку – философ*. Санкт-Петербург: Алетейя, 316.

³ Конев, В. А. (2009). *Философия XX века: утверждение неклассических идей*. СПб: Мирь, 41.

⁴ Рябов, П. В. (2009). *Философия постклассического российского анархизма – Terra incognita для историко-философских исследований (к постановке проблемы)*. *Преподаватель XXI век*, 3, 289-297.

⁵ Malleson, T. (2014). *After Occupy: Economic Democracy for the 21st Century*. New York: Oxford University Press, 19-20.

⁶ Дьяков, А. В. (2010). *Мишель Фуко и его время*. СПб.: Алетейя, 136, 176.

Представники постанархізму змінили акцент в бік саме індивіда і малих, мобільних, самоорганізованих, не ієрархічних груп. Наша епоха стає епохою деконструкції, розмивання структур і руйнування ієрархій. Саме зараз, у XXI столітті ідеї «Єдиного» знайшли своє місце і розуміння. Сол Ньюмен, британський теоретик з політичних питань та центральний мислитель постанархізму, розглядає Штірнера як ключову фігуру в розробці нової радикальної критики західного суспільства. Він називає Штірнера прото-постструктуралістом, який, з одного боку, в основному передбачав сучасних постструктуралістів, таких як Фуко, Лакан, Дельоз та Дерріда, але, з іншого боку, вже їх переступив, забезпечуючи тим самим, що вони не змогли: проклавши землю для "неесенціалістичної" критики сучасного ліберального капіталістичного суспільства¹.

Інтерпретація Ньюмена привернула певну увагу і схвалення Ернесто Лаклау, аргентинського філософа та політичного теоретика, праці якого заклали підґрунтя постмарксистського дискурс-аналізу Есекської школи. Ендрю Кох теж пов'язував Штірнера з постструктуралізмом². Окрім них, з філософією Штірнера працювало багато вчених, філософів та активістів, наприклад Массімо Пассамані, Джейсон Макквін, Джейме Херод, Джеймс Дж. Хункер, Кейджи Нішитані, Джеймс Ірод, Калєб Сміт, Матті Томас, Мішель Онфре та інші.

Затребуваність штірнеровської радикальної критики політичних інститутів, особливо лібералізму (політичного) з його апологією держави, пов'язана з тим, що постанархізм прагне зробити філософію практичною³. Однак, з питання про те, наскільки філософія Штірнера може бути реалізована, думки розходяться. Дослідник німецького анархізму XIX в. В. Саводник на самому початку XX століття зазначав, що книга Штірнера є продуктом суто абстрактної роботи розуму⁴. Штірнер поставав в його дослідженні як теоретик, кабінетний мислитель. Створюючи свою систему, він не намагався уявити собі ясно, який вид приймуть його теорії на практиці. Анархістська доктрина Штірнера відрізняється умовністю, схематичність, а, значить, необов'язковістю свого втілення. Такої ж думки дотримується і сучасний дослідник І.П. Смирнов: «З тієї причини, що анархіст як особистість спускається на перші щаблі псіхізма, його революційність – найрадикальніша з усіх. Вона антропологічна. Вона вимагає я-об'єктної перебудови всього соціокультурного життя людини. В силу цього анархістську революційність у великому масштабі не можна втілити в соціальній історії»⁵.

У постанархізмі відсутня віра в революцію, яка раз і назавжди вирішить всі проблеми і буде гарантом знищення зла в усіх його формах. Його прихильники проповідують відмову від будь-яких догм, навіть анархічних, в ім'я свободи мислення без ідеологічних перешкод.

У постанархізмі затверджується позитивна анархія. Це означає, що анархісти більше не обмежені критикою, ненавистю до чого-небудь, рессентиментом⁶, а прагнуть до того, що відкриває нові перспективи, створює щось нове, показує шлях до виходу з криз (психологічних і економічних), робить спроби пошуку нових можливостей і способів існування.

Таким чином, сьогодні перспективи анархізму виглядають більш оптимістично. Слід враховувати, що зараз відбувається зміна типу соціальної організації в зв'язку з впровадженням інформаційної техніки. «Індивідуалізм визвольного руху XIX – XX століть входить в резонанс з атомізованим індивідом сучасного суспільства». Соціальна база постанархізму це різні рухи, що самоорганізуються, студентство, профспілки, мережеві структури, субкультурні об'єднання і екологічний рух («розкладання суспільства є спілкування, союз або асоціація»).

Виходячи з вищевикладеного можна зробити **висновок**, що в європейській філософії, яка активно формує нові практики філософування, що орієнтовані на емансипацію, зберігається запит на філософію Макса Штірнера. Розуміння його думки особливо важливо для вітчизняного інтелектуала, який вчиться розрізняти між анархією, прагненням до руйнування, що несе з собою хаос, і анархізмом як ідеалом вільної гармонії і ладу. Це дуже істотне розрізнення, сформульоване ще М. Бердяєвим, допомагає освоїти концепції класичного анархізму. В такому випадку анархізм

¹ Newman, S. (2005). *Power and Politics in Poststructuralist Thought: New Theories of the Political*. London: Routledge, 107.

² Koch, A.M. (2007). *Poststructuralism and the politics of method*. New York: Lexington Books.

³ Крічлі, С. (2008). *Вступ до континентальної філософії* / Пер. з англ. Вадима Менжуліна. Київ: Стилос.

⁴ Саводник, В. (1902). *Ницшеанец 40-х годов: М. Штирнер и его философия эгоизма*. М.: Кушнеров и К^о, 88.

⁵ Смирнов, И. П. (1999). *Человек человеку – философ*. Санкт-Петербург: Алетея, 311, 315.

⁶ Ньюман, С. (2000). Анархизм и политика рессентимента. *Теория и события*, 4, 3.

<<http://www.chaoss.info/хаос/anarchonietzsche.html>> (2019, грудень, 10).

тракується як нагадування про ті принципи, які можуть гарантувати гармонію людської істоти і творчий розвиток його індивідуальності.

Популярність ідей Штірнера в сучасному культурному просторі пов'язана з розпадом державних чеснот в громадянському суспільстві; кризою ідеології національної держави в зв'язку з її ослабленням в глобалізованому світі, реактуалізацією ідеологій становлення і руху, формуванням сучасної форми «розумного егоїзму» як індивідуального способу протистояти кризам різного роду. Затребуваність анархізму також багато в чому пов'язана з соціально-психологічною кризою, що знайшла вираз в ціннісній дезорієнтації, почуттях безсилля і відчуження. Відчужену соціальність доводиться відновлювати практично з нуля, з невеликих груп друзів («афініні-груп») і з субкультур, які і стають соціальною базою анархізму.

References:

1. Vindelband, V. (1993). *Filosofija v nemeckoj duhovnoj zhizni XIX stoletija* [Philosophy in the German Spiritual Life of the 19th Century]. Moscow: Nauka. [in Russian].
2. Djakov, A. V. (2010). *Mishel Fuko i ego vremena* [Michel Foucault and his time]. St. Petersburg: Aletejja. [in Russian].
3. Ezhova, E. A. (2004). Duhovnye istoki filosofskogo anarhizma, jetapy ego razvitija i problema opredelenija [The spiritual origins of philosophical anarchism, the stages of its development and the problem of definition]. *Vestnik MGTU*, 7, 2, 217-225. [in Russian].
4. Konev, V. A. (2009). *Filosofija XX veka: utverzhenie neklassicheskikh idej* [The philosophy of the twentieth century: the statement of non-classical ideas]. *Postmeklassika: filosofija, nauka, kultura* [Post-non-classical: philosophy, science, culture]. St. Petersburg: Mir, 38-56. [in Russian].
5. Koplston, F. (2004). *Ot Fihte do Nicshe* [From Fichte to Nietzsche]. Moscow: Respublika. [in Russian].
6. Krichli, S. (2008). *Vstup do kontynentalnoyi filosofiji* [Introduction to Continental Philosophy] Kyiv: Stylos. [in Ukrainian].
7. Ljovit, K. (2002). *Ot Gegelja k Nicshe. Revoljucionnyj perelom v myshlenii XIX veka* [From Hegel to Nietzsche. A revolutionary turning point in the thinking of the nineteenth century]. St. Petersburg: Vladimir Dal. [in Russian].
8. Malinin, V. A., Shinkaruk, V. I. (1983). *Levoe gegeljanstvo: Kriticheskij analiz* [Left Hegelianism: A Critical Analysis]. Kyiv. [in Russian].
9. Mamut, L. S. (1989). *Jetatizm i anarhizm kak tipy politicheskogo soznanija (domarksistskij period)* [Statism and anarchism as types of political consciousness (pre-Marxist period)]. Moscow: Nauka. [in Russian].
10. Marks, K., Jengels, F. (1955). *Nemeckaja ideologija* [German ideology]. Moscow: Politizdat, 3, 103-452. [in Russian].
11. Njuman, S. (2000). *Anarhizm i politika ressentimenta* [Anarchism and the policy of Resentment]. *Teorija i sobytija* [Theory and events], 4, 3. <<http://www.chaosss.info/xaoc/anarchonietzsche.html>> (2019, Decemder, 10). [in Russian].
12. Rahmaninova, M. D. (2013). Kropotkin i Shtirner: sovremennost' kak tochka vstrechi poljusov anarhizma [Kropotkin and Stirner: modernity as a meeting point for the poles of anarchism]. *Voprosy filosofii* [Questions of philosophy], 4, 99-112. [in Russian].
13. Rjabov, P. V. (2009). *Filosofija postklassicheskogo rossijskogo anarhizma – Terra incognita dlja istoriko-filosofskih issledovanij (k postanovke problemy)* [The philosophy of post-classical Russian anarchism – Terra incognita for historical and philosophical research (to the statement of the problem)]. *Prepodavatel XXI vek* [Teacher of the 21st century], 3, 289-297. [in Russian].
14. Savodnik, V. (1902). *Nicsheanec 40-h godov: M. Shtirner i ego filosofija jegoizma* [Nietzschean of the 40s: M. Stirner and his philosophy of egoism]. Moscow: Kushnerov i K. [in Russian].
15. Smirnov, I. P. (1999). *Chelovek cheloveku – filosof* [Man to man is a philosopher]. St. Petersburg: Aletejja. [in Russian].
16. Frumkin, K. G. (2014). Aktualnost anarhizma [The relevance of anarchism]. *Novyj mir* [The New World], 5. <<http://lektcii.net/2-46251.html>> (2019, Decemder, 20). [in Russian].
17. Shtirner, M. (2018). *Edinstvennyj i ego sobstvennost* [Unique and its property]. Moscow: RIPOL klassik. [in Russian].
18. Blumenfeld, J., Bottici, C., Critchley, S. (eds.) (2013). *The Anarchist Turn*. London: Pluto Press. [in English].
19. Bray, M. (2013). *Translating Anarchy: The Anarchism of Occupy Wall Street*. Winchester, UK: Zero Books. [in English].
20. Carroll, J. (1974). *Break-Out from the Crystal Palace – The Anarcho-Psychological Critique: Stirner, Nietzsche, Dostoevsky*. London: Routledge & Kegan Paul. [in English].
21. Cohn, J. (2015). *Underground Passages: Anarchist Resistance Culture* Oakland, CA: AK Press, 1848-2011. [in English].
22. Jun, N. (ed.) (2017). *Brill's Companion to Anarchism and Philosophy*. Leiden: Brill Academic. [in English].
23. Kinna, R. (ed.) (2014). *The Bloomsbury Companion to Anarchism*. New York: Bloomsbury Academic. [in English].

24. Koch, A. M. (2007). *Poststructuralism and the politics of method*. New York: Lexington Books. [in English].
25. Malleon, T. (2014). *After Occupy: Economic Democracy for the 21st Century*. New York: Oxford University Press, 19-20. [in English].
26. McIntoch, D., Pennock, J. R., Chapman, J. W. (ed.) (1978). *The dimensions of anarchism. Anarchism*. N. Y. [in English].
27. McLaughlin, P. (2016). *Anarchism and Authority: A Philosophical Introduction to Classical Anarchism*. New York: Routledge. [in English].
28. Newman, S. (2005). *Power and Politics in Poststructuralist Thought: New Theories of the Political*. London: Routledge. [in English].
29. Preposiet, J. (2002). *Histoire de l'anarchisme* [History of anarchism]. Paris: Editions Tallandier. [in French].
30. Ritter, A. (1980). *Anarchism: A Theoretical Analysis*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. [in English].
31. Simmons, A. J. (1996). *Philosophical Anarchism*. — In: *For and against the State*. Lanham, Maryland. [in English].